

uzroka njenog osamostaljenja. Usled odvajanja po svojoj kontemplativnoj razigranosti od onih segmenata knjige koji pretežno naginju kategorijalnom pojašnjenju političkih fenomena ovaj deo će i za širu publiku biti posebno interesantan i po svojoj logičkoj konstrukciji, i po zaključcima.

Opšta aktuelnost projektabilnosti i primenljivosti autorovih refleksija o pridavanju hipertrofiranoj značaja političkom faktoru, sili u teoriji i praksi u ime marksizma, sadrži i za naš socijalistički milje prepoznatljiva kritička mesta i dobronamerne opomene. Ukratko sažeta autorova poruka glasi: sa privredom se može i sme uputiti kao sa »činjenicom drugog reda« u ime presudnosti formiranja političkih odnosa – to je zabluda i danas jednako kao i u vreme Duh-ringa.

marina cvetajeva: »povest o sonječki«, bratstvo jedinstvo, novi sad, 1986.

Simon Grabovac

Odrednica *Povest* u Rečniku književnih termina samo se delimično odnosi na knjigu istaknute sovjetske pesnikinje Marine Cvetajeve. Čak ni taj deo nije suviše precizan; za *Povest* o Sonječki ne bi se moglo samo reći da je obeležena naracijom, živim i maštovitim pripovedanjem/izlaganjem, nego da je neka vrsta hermafroditiskog proznog dela, punog neke specifične poezije, neke posebne erotike. Kad kažemo hermafroditiskog tu, pre svega, mislimo na spoj biografskog/fotografskog i te jedinstvene poezije.

Citajući *Povest* o Sonječki setio sam se Šalja-pinove autobiografije koja, pogotovo u prvom delu, ima nešto od tog specifičnog štimunga, setio sam se, ne zbog međužanrovske neodređenosti ili bliskosti zanimanja glavnih junaka, nego zbog dubokog doživljaja i skoro istog zadovoljstva u čitanju ova.

Razmišljajući još u povodu Šalja-pina šta je to što prozi takvog karaktera i dometa daje tako nezamislivu lepotu, došao sam do jednostavnog, ali čini se, odgovarajućeg zaključka, da je to jednostavnost i strast pripovedanja.

Takva, slična situacija, je i sa Cvetajevom *Povesti* o Sonječki.

Povest o Sonječki je, verovatno, samo, jedan, mali isečak iz fizičkog i duhovnog življenja Marine. Počinje da se zbiva neposredno posle revolucije i rata, i završava se sredinom četrdesetih godina. Moskva. Dramski studio. Sonja. Marina. Njen stan. I njihovi prijatelji, pesnici, glumci. Međutim, tema ove knjige je nešto drugo: ljubav, teskoba, samoća, lepota, i potreba za drugim. To je proza kako bi jednostavno i uspelo rekao recenzent, *oduševljenja drugim bićem i oduhovljenja* odnosa, pre svega, kroz neku, skoro, nadzemaljsku ljubav i eros. Odnosi između Sonječke i Marine, a i ostalih, su u auri ljubavi a proističu iz suštinske potrebe čoveka za komunikacijom, razumevanjem i saosećanjem. Konačno, da se i pripada određenom svetu kroz davanje/stvaranje. Sve ove potrebe su kako smo rekli duboko ljudske ali ih potencira strah, nesigurnost, ugroženost opstanka, pa čak i fizičkog.

Tragičnost ove ljubavi ili ljubavi je u nemoćnosti opstanka bar kroz (raz)umevanje.

U čemu je veličina i vrednost ove knjige? Pre svega, u tome što je uspeła svojim hermafroditiskim karakterom spojiti teško spojive elemente i uzdici do tragičkog osećanja života. Pisana sa žarom, skoro u transu, u nekoj, slobodan sam reći, naelektrisanj atmosferi, ova knjiga se tako i čita. Nije stvar u tragičnosti Sonječkine sudbine, nego je tu na neki volšeban način urezana i sudbina Marine. Mada se ona trudila svom snagom da ostane po strani, ipak nešto treperi iznad teksta. Jednostavno rečeno, mada strahujući od uprošćavanja, izvanredna vrednost ove knjige je u poeziji jednostavnosti i jednostavnosti poezije. Skoro iz svake reči/rečenice izbija osećanje da je ovu prozu pisao istinski pesnik.

Neka mi bude dozvoljeno da samo jednim malim fragmentom/opisom Sonjačkinog lica potkrepim ovu tvrdnju. »Na prvi pogled ona je sa svojim trepavicama i pletenicama, sa svojim

rumenilom i kestenjavošću, mogla izgledati Hoholka, Maloruskinja. Ali samo na prvi pogled: ničež tipičnog, nacionalnog u tom lišću nije bilo – suviše je tanana izrada lica bila – izrada majstorska. Još ću reći – u tom licu je bilo nešto od školjke – tako okean obrađuje školjku – od izvijugane školjke: i zavoj nozdrva, i izvijenost usta, i povijenost trepavica i uvenec – sve je bilo izrezbareno, istrugano i istovremeno izliveno kao da su tu stvar *izradili* i njome se *igrati*: nije samo okean izrađivao nego se i talas igrao. ...«

Neću se sada, posebno baviti izuzetno zapaženim detaljima i virtuosnim opisom nego ću samo ukazati na neke elemente Marininog načina pisanja koji su došli do izražaja i u ovom fragmentu. Dovoljno je, mislim izdvojiti, pre svega, ritam, ponavljanje sintagmi, asonace i aliteracije, kako bi se zaključilo da ovo prozno tkanje opstaje na onim elementima koji su pre privilegija savremene poezije. I ništa više.

Dakako da pored isticanja samo određenih kvaliteta ove knjige treba pomenuti nesvakidašnji stvaralački doprinos prevodioca A. Badnjarevića. Vrlo često, čini se, virtuos prevodilac približava se autoru, prateći svaki meandar Marinine rečenice.

Na kraju uzimam sebi još malo slobode da istaknem izdavača koji je očito imao sluha a čini se i dobar refleks; tako da se ova knjiga pred nama nalazi samo nekoliko godina posle prvog, dugo očekivanog izdanja.

gunter wallraff: »na samom dnu«, liber, zagreb 1986.

zoja karanović

– Kažu da se nikada ni jednoj knjizi nije dogodilo da na samo nešto više od pola godine nakon izlaženja iz štampe bude rasprodano a preko dva miliona primeraka. A upravo to se dešava Gunteru Wallraffu i njegovoj reportaži *Ganz unten* (sasvim dole), kod nas prevedenoj pod naslovom NA SAMOM DNU. Odmah pošto se pojavila (oktobra 1985), ona je postala evropski bestseller.

Kada se u ovakvim prilikama govori o knjizi, detalji iz autorovog života obično se zaobilaze, za to uglavnom nema prostora. Ali ovde je u pitanju sasvim specifičan poduhvat, u kome se autor i knjiga nikako ne daju odvojiti, pa razgovor o jednom nužno uključuje i drugo. O čemu, dakle, govori knjiga NA SAMOM DNU i ko je njen autor.

G. Wallraff je novinar, koji je poznat javnosti po specifičnom načinu na koji obavlja svoj posao. Tračajući, naime, za pojedinostima svojih tema, on se u ovoj ulozi pojavljuje uglavnom inkognito. Do sada je, na primer, kao alkoholičar proveo više nedelja u ludnici. Glumio je beskućnika u prihvatilištu. Igrao uloge policijskog potkazičava, ili naciste koji traži posao. To je onaj isti čovek koji se za vreme vojne hunte u Atini na centralnom trgu Sintagma lancima privezao za jedan stub i tako delio letke protiv fašističke vlade, ili onaj koji se uvukao u redakciju »Bilda« i otkrio njegove metode manipulacije javnim mnijenjem. Iako je još 1970. godine, nakon »13 nepoželjnih reportaža« i sam na mnogim mestima postao nepoželjan, iako je ličnost veoma poznata javnosti, do danas je na svom poslu ostao neprepoznat i neotkriven. Wallraff je, dakle, glumac koji se drznuo da sa maskom side u one kutove života koji obično ostaju neosvetljeni. Zavirio je tamo gde se ne zagleda, i razotkrio strahote o kojima najčešće običan čovek i ne sluti da postoje.

I ovoga puta Wallraff je pod krinkom, koju su činila tamna kontaktna sočiva, ofarbani brkovi i gusti pramenovi crne perike. Sa oglašom u novinama u kome stoji da traži bilo kakav, i najteži i najprljaviji, krenuo je u ulogu, u neizvesni život, stranca gosta-na-radu u Nemačkoj, u sopstvenoj zemlji se transformišući u nepoželjnog tudinca. Izdavao se za Turčina, a da čak ni turski nije znao, zahvaljujući dovrtljivosti ili sreći, svemu pomalo, to mu je polazilo za rukom punih hiljadu dana.

Ali, to što je Wallraff učinio bilo je samo naoko jednostavno. Kako sam kaže, misao o poduhvatu sazrevala je u njemu godinama.

Znao je da postoje obespravljani, odbačena manjina, ljudi bez domovine, koji žive u getu, znao je ali nije iskusio. Bojao se, najviše da fizički neće izdržati, i zato je neprestano odgadjao. ... A za ovo je, zapravo, potrebno mnogo više no što je fizička snaga. Znanje, umešnost, hrabrost, samoodricanje i, nadasve, optimizam i čovekoljublje, sve su to osobine koje se u jednom biću zaista teško nalaze. ...

Ganz unten je, dakle, knjiga u kojoj je opisano ono što je Ali (Wallraff) doživljavao u periodu od dve i po godine, radeći najprezrenije poslove, koje Nemci uglavnom i ne rade.

Za to vreme Wallraff je, kao Turčin, krećio stopove u štalama za trkače konje, bio sluga na seoskom imanju kod dve žene. Neko vreme se, potom, zaposlio kod McDonalda. Bio je i ulični svirač. ... Takođe je radio na građevinama i bio »pokusni kunić« u eksperimentima sa veoma opasnim lekovima. A najduže se zadržao u čeličanim koncerna Thyssen u Duizburgu, radeći na crno najgore poslove, veoma opasne po zdravlje. ... Wallraffa misija time, međutim, nije završena. On je nastavlja nizom različitih akcija, kao što je projekat podizanja modela stambenog naselja u kome bi zajedno živeli stranci i Nemci, za koji je izdvojio preko milion i po maraka. Ali što je najvažnije, kako sam kaže, knjigom je probudena savest nacije. Jer, njena osnovna misija i jeste da opominje, ne samo Nemce, već ljude uopšte.

Pokazalo se da je put koji je Wallraff išao zaista svojevrsan pakao na zemlji, i to stvarni, ne simbolični pakao. U njegovim izveštajima nema ni traga fikciji; sve je samo spontano kazivanje o doživljenom. Tamo gde stradaju nevine žrtve, od kojih kao da je i bog odvratio pogled, ovaj čovek se sa njima poistovetio:

Poslovođe imaju vlastite zahode u zasebnom kontejneru. Oni su zaključani, radnicima je ulaz zabranjen, a čistačice ih svakodnevno čiste. Kažem (Ali) šefu gradilišta da moj posao nema smisla i da instalateri moraju najpre obaviti svoj posao.

– Nije tvojde da ovde išta misliš, već moraš učiniti ono što ti se naloži. Razmišljanje radije prepusti magarcima jer su u njih veće glave – objasni mi.

– Dobro, dakle, učinim (Ali) ono što su nebrojeni drugi inozemci bez prigovora prisiljeni činiti, a uz to smiju biti sretni što uopće imaju posla. Ta mi misao malo pomaže – a i u kasnijim sličnim prilikama – da zatimim gadjenje i da nemoćno poniženje i stid pretvorim u solidarni gnjev.

Nijemci koji ulaze u zahode dok ja (Ali) čistim pisoare zaimaćama, spužvama i vjedrima već stavljaju primjedbe. Neki mladić ljubazno:

– Napokon smo dobili čistačicu zahoda

Dvojica četrdeset petogodišnjaka zadržavaju se razgovarajući iz zahoda u zahod:

– Šro smrdi gore od pišaline i govna?

– Posao – odvratiti jedan.

– Ne, Turci – odjekne glasno kroz druga zahodiska vrata. (39)

Pored svakodnevnih poniženja, ovi ljudi, jer su najčešće bez posla, rade za bedne nadnice. Sistem eksploatacije je stravičan i gotovo nezamislivo perfidan. Odvija se na primer, preko institucije subvrtki, koja je, prema svedočenjima Güntera Wallraffa, veoma razvijena u Nemačkoj. To je jedan od načina trgovine robljem, put kojim velike korporacije dolaze do veoma jeftine radne snage. Primera radi, poznata željezara Thyssen, gde je Wallraff duže radio, zaposlivši se preko subvrtke, od 1974. otpustila je 17.000 stalnih radnika. Ovde se, međutim, ne radi o stvarnom višku. ... Na njihova upražnjena mesta, naime, dolazi jeftinija radna snaga, koju dovode subvrtke. – Samo Thyssen u Duizburgu ima ugovor sa njih 400. U knjizi Wallraff opisuje kako se tamo zaposlio:

Doznao sam da Adler prodaje radnike poduzeću Remmert, Remmert opet Thusenu. (...) Zašto dakle lutajući tražiti zlo negdje daleko, kad je ono tako blizu.

Trebalo je ustati u tri sata ujutro da u pet sati budem na mjestu, u uredu tvrtke Remmert kod izlaza na autocestu Oberhausen – Buchausen. Remmert je poduzeće koje se širi. Na suvremenoj zelenoj